

Democratie college 1

Petra Bolhuis

www.maieutiek.nl

2025

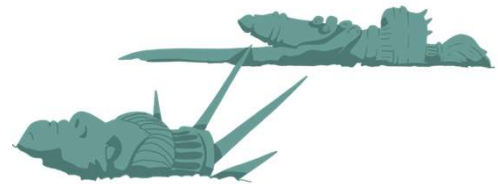
1

Inleiding

- Praktische zaken
- Inhoud van de colleges

De colleges beginnen met inleiding over Tocqueville en het boek en daarna bespreken we een aantal thema's zoals: minderheden, mild despotisme en tirannie van de meerderheid. Het gaat steeds over drie aspecten:

1. Hoe schrijft Tocqueville over het thema,
2. De democratie in de VS versus de democratie in Europa,
3. De vergelijking van de analyse van Tocqueville in relatie tot de situatie vandaag de dag.

2

Alexis de Tocqueville 1805-1859

- Geboren in Frankrijk in 1805. Aristocraat (zwaardadel 17de eeuw) Hij studeert rechten.
- Zijn grootvader was advocaat van de vorst (†1794) én was beschermheer van Rousseau. Wordt onthoofd. Zijn ouders zitten bijna een jaar gevangen tijdens de revolutie. 1814- 1830 wordt de monarchie hervat na de val van Napoleon. (Restauratie) In 1830 julirevolutie en daarna een constitutionele monarchie.
- Tocqueville wil een carrière in de politiek en moet daartoe een onderzoek doen en daarover een boek schrijven. Met zijn goede vriend Gustave de Beaumont gaat hij naar de VS om de gevangenen te bestuderen. Hij schrijft daarover ook, maar wordt beroemd door zijn aandacht voor de democratie.
- 1831-32 naar VS
  - 1835 Deel I van De la démocratie en Amérique.
  - 1840 Deel 2 van De la démocratie en Amérique.

Tocqueville (vervolg)

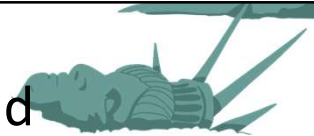
- Tocqueville leeft in de beginjaren van de democratie en dat zijn spannende tijden. Hij wordt lid van het Franse parlement (is centrum links) en maakt in die positie de februari-revolutie van 1848 mee. Hij is dan minister van Buitenlandse zaken, maar stapt terug uit de politiek na de staatsgreep van Napoleon II. Hij zit in 1851 korte tijd in de gevangenis omdat hij zich verzet tegen de machtsovername door Napoleon III.
- Schrijft zijn herinneringen aan 1848 op en die worden na zijn dood door zijn achterneef uitgegeven.
- Hij overlijdt in 1859 Cannes waar hij heen was gereisd vanwege de tuberculose, waar hij sinds 1850 aan lijdt.

Jeugd

'De Revolutie van 1789 was voor de familie een ramp. Tocquevilles ouders werden in 1794 op een haar na het slachtoffer van de Jacobijnse terreur. Tien maanden hebben ze in de revolutionaire gevangenis gezeten. Het haar van zijn vader, toen pas 21, is er van angst volledig grijs geworden. Zijn moeder, die toch al zwakke zenuwen had, bleef de rest van haar leven lichamelijk en geestelijk instabiel. De val van Robespierre redde hen op het nippertje van de guillotine, maar vele familieleden, onder wie de beroemde Malesherbes, Alexis' overgrootvader, en zijn oom Jean-Baptiste Chateaubriand, waren minder fortuinlijk en eindigden net als koning Louis XVI op het schavot. In een van zijn brieven verhaalt Tocqueville van een familiefeestje op het ouderlijk slot te Verneuil, dat rond 1808 moet hebben plaatsgevonden. 'De bedienden waren weggestuurd; de hele familie was verenigd rond de haard. Mijn moeder, die een liefelijke en indringende stem had, begon een lied te zingen dat tijdens de revolutie beroemd was (*dans nos troubles civils*) en waarvan de woorden betrekking hadden op de tegenslagen van koning Louis XVI en op zijn dood. Toen ze stopte huilde iedereen, niet zozeer om de vele eigen ontberingen die men had geleden, zelfs niet om de vele bloedverwanten die men had verloren in de burgeroorlog en op het schavot, maar om het lot van deze man die meer dan vijftien jaar daarvoor gestorven was en die de meesten die om hem huilden nooit gezien hadden. Maar deze man was de koning geweest.' (T.1075)

Afstand nemen van zijn achtergrond

'De familie was orthodox katholiek. Met name Tocquevilles moeder was erg vroom. Toen hij zestien was maakte hij echter, in de bibliotheek van zijn vader, kennis met geschriften waardoor, zoals hij zelf schrijft, een hevige twijfel hem overviel. Niet een twijfel aan dit of dat, maar aan alles. Het was als een aardbeving. Alles schudde en stortte in. De rest van zijn leven, op zijn laatste levensdagen na misschien, was Tocqueville ongelovig.' (T.1079) Dit was iets waarover hij zijn hele leven is blijven rouwen. Hij vindt dan ook dat het volk het geloof nodig heeft om te voldoen aan de moraal die nodig is om de democratie te laten slagen. Hij gaf het goede voorbeeld door naar de kerk te blijven gaan.

Hij rouwde in zekere zin ook over de komende democratie, maar het zou gebeuren en dus hij paste zich ook hier aan. Hij gebruikte zijn titel niet en trouwde in 1835 met een burgerlijke vrouw Mary Mottley.

Hij was het in 1830 niet eens met de restauratie en stemde in 1839 ook al was hij elite, vaak mee met de linkse oppositie omdat hij vond dat het volk te weinig betrokken werd. Hij was bezorgd over het opkomende socialisme. Hij voorspelde een strijd tussen de bezittende en de bezitloze klassen en dat gebeurde dan ook in 1848.

1848 en daarna

- Tocqueville ziet alle turbulentie en revolutie als voortzettingen van de Franse revolutie.

“In een brief van 14 december 1851 aan Jean-Bernardin Rouxel, de burgemeester van zijn dorp, had Tocqueville al geschreven dat de staatsgreep 'in de Februarirevolutie besloten lag zoals een kuiken in zijn ei; om hem te laten uitkomen was slechts de broedtijd nodig. Op het moment waarop men het socialisme zag verschijnen, kon men de heerschappij van de sabel zien aankomen. Het een bracht het ander voort. Ik verwachtte dit al lang, en hoewel ik veel schaamte en pijn voor ons land voel en een grote verontwaardiging over bepaalde vormen van geweld en van laagheid die iedere grens overschrijden, koester ik weinig verbazing en geen innerlijke onrust. Ik wil niet alleen geen oppositie voeren tegen de nieuwe regering, maar ik hoop oprecht dat ze enige tijd zal blijven. De natie is momenteel gek van angst voor de socialisten en van een hartstochtelijk verlangen haar welzijn te hervinden. In deze toestand is zij niet in staat en, ik zeg het met spijt, ook niet waardig om vrij te zijn. En iedere poging die er gedaan zou worden om de instellingen van de vrijheid te herstellen, zou schipbreuk lijden op de ideeën en de zeden. De natie, die sinds vierendertig jaar is vergeten wat bureaucratisch en militair despotisme is dat niet door wet of openbaarheid wordt ingeperkt, moet dit opnieuw leren. Ze moet er opnieuw van proeven, en ditmaal zonder de kruiden van grootsheid en glorie; ze zal er noodzakelijkerwijs lang genoeg van moeten proeven om de wens naar iets beters te ervaren en te begrijpen dat ook het welzijn dat nu zo wordt nagestreefd, niet te koop is met het offer van de vrijheid en de menselijke waardigheid.’ (Herinneringen blz 15)

Moderne tijd (T. 1070)

- Voor Tocqueville is de moderne tijd de tijd van de democratie. De *antieke tijd* die daartegenover staat is de premoderne tijd van de 'aristocratie'.
- Aristocratie is voor Tocqueville een heel breed begrip dat niet alleen betrekking heeft op het politieke systeem, maar ook op de diverse instituties en sociale verhoudingen in de samenleving en de wijze waarop de mens in het leven staat en de wereld beziet. Waar de moderne, democratische wereld in het teken staat van de (stands)gelijkheid, daar staat de premoderne, aristocratische wereld in het teken van de (stands-) ongelijkheid, van hiërarchische verhoudingen.
- Tocqueville vindt echter wel dat veel van wat hier uitgewerkt wordt al aanwezig was in de tijd van de aristocratie.
- Hij laat op diverse momenten in de tekst zien dat er wat hem betreft veel verloren gaat met het verlies van de aristocratische tijd, maar dat is onontkoombaar want de democratie komt. Maar de verfijning, de manieren en de intellectualiteit lijden daaronder en dat spijt hem zeer.

Waar gaat het Tocqueville om

- “Tocqueville beschrijft de Amerikaanse democratie, omdat hij, zoals hij zelf zegt, er méér in heeft gezien dan alleen de Amerikaanse democratie. Hij is op zoek naar het wezen van de democratie of, anders gezegd, de kenmerken van democratie in het algemeen. Amerika is (slechts) een voorbeeld, een 'beeltenis' die interessant is om te bestuderen omdat de democratie daar verder is doorgevoerd dan in Frankrijk en in Europa. (..)
- Het is gangbaar om onder 'democratie' een bepaald politiek systeem te verstaan waarin het volk zelf heerst, eerst en vooral door periodieke, algemene verkiezingen van de politieke leiding van de staat. Voor Tocqueville is democratie echter een veel breder, meeromvattend begrip dat uiteraard een politiek-staatkundige connotatie heeft, maar daarnaast ook betrekking heeft op de manier waarop de samenleving in den brede is ingericht, op de omgangsvormen tussen mensen en zelfs op hun opvattingen, gevoelens en manier van doen met betrekking tot van-alles-en-nog-wat dat ogenschijnlijk niets te maken heeft met het politieke bestel. Democratie in de zin die Tocqueville eraan geeft is niet alleen een staatkundig, maar ook een sociologisch en een psychologisch begrip. Er bestaat volgens hem niet alleen een democratische staat, maar ook zoiets als een democratische samenleving en een democratische mens.” (T. 1067/68)

De wetenschappelijke status van zijn werk

Tocqueville's opvattingen zijn soms verbazingwekkend modern. Over gelijkheid van man en vrouw en over de positie van de slaven in de VS en de Franse koloniën, is hij evenals over het idee van standsgelijkheid heel modern. Maar wel met een onkritisch geloof in de westerse superioriteit.

Hij is een feodaal edelman van het oude stempel: zijn ideeën over heersen en dienen t.o.v. van vorst en kerk, over het volk dat ondersteund moet worden en de verfijning die niet bij het volk gezocht moet worden. Rechter, parlementariër of minister zijn past daarbinnen. Wetenschap is een hobby en een toegang tot het bestuur.

‘Ook aan de plicht en het recht van de adel om te heersen in de tweede betekenis, heeft Tocqueville zijn leven lang vastgehouden: als feodale, aristocratische landheer zorgde hij voor het welzijn van 'zijn' boeren en dorpingen en het bestuur over hen. ‘Toen in 1836 zijn moeder stierf, erfde Tocqueville het voorouderlijk *Chateau de Tocqueville*, nabij Cherbourg. Vanaf dat moment bracht hij, geheel in de stijl van het *Ancien Régime*, de zomer en herfst door op het kasteel en ontwikkelde hij een grote belangstelling en veel verantwoordelijkheidsgevoel voor het plaatselijke en regionale leven. Op het kasteel werd brood verdeeld onder de armen; de kasteelheer bezocht de zieken en gaf mensen werk in tijden van crisis. Bovendien werd hij actief en langjarig lid van het departementale *Conseil* - zeg maar de Provinciale Staten - van la Manche, in welke hoedanigheid hij zich intensief bemoeide met het bestuur van de regio. (T. 1079)

Doel van Tocqueville

- “De democratie onderrichten, waar mogelijk haar overtuigingen nieuw leven inblazen, haar zeden zuiveren, haar bewegingen regelen, haar gebrek aan ervaring geleidelijk vervangen door kennis van publieke zaken, haar blinde instincten door kennis van haar ware belangen, haar staatsbestel aanpassen aan tijd en plaats, het wijzigen naargelang de omstandigheden en de mensen: dat is vandaag de eerste plicht die is opgelegd aan hen die de samenleving leiden. Er is behoefte aan een geheel nieuwe politieke wetenschap voor een geheel nieuwe wereld” (T. 23)

Wat biedt het boek ons? (T. 1073)

- Kinneking schrijft: ‘Voor wie, zoals wij westerlingen van deze tijd, is geboren en getogen in een moderne, democratische samenleving, is het niet eenvoudig de premoderne, aristocratische mens en samenleving te begrijpen. De psyche van de premoderne mens functioneert in onze ogen eigenaardig en dus vaak onbegrijpelijk. De premoderne, aristocratische samenleving is geordend volgens andere, ons onbekende normen en waarden. We kunnen wel constateren dat zij anders zijn dan wij, maar wat hen precies drijft, blijft voor de moderne mens vaak een raadsel.
- Er valt voor ons veel te winnen, als we dit raadsel kunnen oplossen. Ten eerste omdat we inmiddels leven in een global village waarin de afstanden dankzij de moderne techniek zo gering zijn geworden dat we, of we het nu willen of niet, dagelijks worden geconfronteerd met de premoderne mens en samenleving, of althans met wat daarvan resteert.
- Maar de studie van de premoderne, aristocratische mens en samenleving is niet alleen interessant om wat zij ons leert over die mens en samenleving, maar ook omdat zij ons bewuster maakt van de aard van de moderne, democratische mens en samenleving - de aard van onszelf dus.’